

Dr. Ludvík Scheiner: BANKY

ZA VZDĚLÁNÍM
KNÍŽKY PRO KAŽDÉHO

B A N K Y

NAPSAL

Dr. LUDVÍK SCHEINER

V PRAZE
NAKLADATEL JOS. R. VILÍMEK
SPÁLENÁ ULICE

OBSAH		Str.
I.	Pojem banky	3
II.	Dějinný vývoj bank	3
III.	Druhy bankovních obchodů	6
	<i>A. Zprostředkování platů</i>	6
	1. Obchody kontokorentní, žirový a clearingový	6
	2. Platy v obchodu mezinárodním	7
	3. Obchod směnárnický a peněžní	8
	<i>B. Zprostředkování úvěru</i>	8
	<i>C. Zakladatelské a efektové obchody</i>	9
	1. Zakladatelské obchody	9
	2. Efektové obchody	10
IV.	Rozdělení bank	11
	<i>1. Cedulová banka</i>	12
	Rakousko-uherská banka	13
	<i>2. České banky zemské</i>	14
	Hypoteční banka království Českého	14
	Zemská banka království Českého	15
	<i>3. Ústavy přihlížející ku potřebám obyvatelstva méně zámožného</i>	15
	Spořitelny	15
	Záložny: Občanské záložny, Raiffeisenky. Okresní hospodářské záložny	16
	Zastavárny	17

I. Pojem banky.

Banky jsou podniky, jež po živnostensku zprostředkují úvěr a platy a provozují obchody efektové¹⁾ a zakladatelské.

K těmto obchodům pojí se odedávna řada jiných obchodů podružných, jimiž se pole bankovní působnosti stále rozšiřuje, přece však zůstává zprostředkování úvěru a platů základním obchodem i dnešních bank. Naše definice, jíž všeobecně užíváno v národohospodářských učebnicích, nepřihlíží ani k rozsahu ani k formě podniku, zdali totiž bankovní obchody provozuje nějaká veřejná korporace (stát, země, obec), či akciová společnost či jiná společnost obchodní, či dokonce jednotlivec. Praxe naproti tomu užívá názvu „banka“ v užším rozsahu, vylučujíc podniky jednotlivců, veřejných a komanditních²⁾ společností, jakož i takové ústavy, pro něž se ustálily zvláštní názvy, jako spořitelny a záložny. Ve shodě s praxí uvádí výnos ministerstva spravedlnosti (ze dne 13. října 1910), že bankou jest podnik, provozující bankéřské obchody, který disponuje prostředky poměrně značnými a jemuž jsou tyto prostředky podle vnitřního jeho zřízení zabezpečeny trvale a hlavně nezávisle na osobách v podniku zúčastněných; jsou tedy podle tohoto výnosu bankami jednak podniky, zřízené ve formě akciových společností, jednak podniky zemské.

Jméno banka a bankéř jest původu italského (v Janově užívá se již ve XII. stol. názvu bancherii), odvozeno jest od slova banco, t. j. stůl, jehož užívali peněžoměnci, vykládající na trhu neb jiných veřejných místech své peněžní skříň (stůl peněžoměnce, jenž se stal nezpůsobilým ku placení, byl zlomen „banco rotto“, odtud bankrot). Řekově označovali své bankéře trapezitai, Římané mensarii; původ obou názvů jest stejný jako slova bankéř, τράπεζα i mensa značí totiž stůl.

¹⁾ Efekty = cenné papíry, obchody efektové = obchody s cennými papíry.

²⁾ Komanditní společnost (odvoz. od slova commanda = svěřený vklad) jest ona, při níž účastni se vedle společníků ručících neobmezeně i společníci, kteří ručí pouze do výše svých vkladů.

II. Dějinný vývoj bank.

Banky jsou původu prastarého; určité zprávy máme o bankéřích v Babylonu již ze VI. stol. př. Kr., v Řecku ze IV. a v Římě ze III. stol. př. Kr. Rozsah i povaha bankovních obchodů souvisí s hospodářskými poměry a potřebami každé doby, proto také převládající činnosti *starověkých bankéřů* byla výměna peněz a přijímání deposit¹⁾ v uschování, ač ovšem zprostředkovali i úvěr a prováděli jiné obchody. Památky, chované nyní v britském museu, dokazují rozsah a rozmanitost obchodů *babylonských bankéřů*; oni prováděli již platební příkazy svých klientů, přijímali peněžní

vklady na úrok, vydávali „hudu“, t. j. listinné sliby, svědčící majiteli, poskytovali zápůjčky na dlužní úpisy a zástavy, zaručovali se za dlužní závazky svých klientů a byli nápomocni při zřizování smluv. V Řecku byla již mezi bankéři do jisté míry provedena dělba práce. Trapezité přijímali hlavně deposita, konajíce z nich na příkaz ukladatelů platy a pomáhali i sdělovati smlouvy. Vedle nich poskytovali jiní bankéři krátkodobý úvěr na zástavy movité a otroky, ale i dlouhodobý na pozemky a domy, požadující vysoké úroky 12 - 15 %, a jiní opět se zabývali jen výměnou mincí. Také se již v Řecku vyskytují banky provozované společnostmi. Jest zajímavé, že i správy svatyní provozovaly hojnou měrou úvěrní obchody jak penězi vlastními, tak i svěřenými; byly totiž ve všech svatyních, zvláště pak i v delfské, v Efesu, na Delu i na Samu nahromaděny veliké poklady, pocházející z darů, desátek i pokut, a ukládáno sem pod ochranu bohů i soukromé jmění. Egyptské i římské bankéřství bylo vytvořeno podle řeckého vzoru; v *Římě* za pozdní republiky a v době císařské přijímány i vklady na běžný účet a děly se i přepisy v účtech. Ale již od dob Diokletianových (od konce III. stol. po Kr.) ustupuje v říši římské hospodářství peněžité naturálnímu²⁾ a s ním mizejí i zařízení, je provázající - bankéři stávají se zase jen peněžoměnci.

Po celý středověk stojí v popředí bankovníctví italské. Až do křížových válek zůstává předním úkolem bankéřovým výměna peněz, jež ovšem měla za tehdejší rozdrobenosti území, při častém zavádění nové měny, jakož i porušování a falšování mincí mnohem větší význam než v dnešní době. Byli to zejména *kampsori*³⁾ v Itálii, kteří se zabývali; ale ke jménu jejich pojí se i vznik důležitého úvěrního a platebního prostředku *směnky* (za křížových výprav). Mítí u sebe na cestách větší sumu peněz, nebylo v této málo bezpečné době radno, proto obchodníci, kteří se ubírali do cizího místa na trh, podobně i studenti odjíždějící na studie, složili u místního kampsora potřebné peníze a dostali od něho poukázku na jeho obchodního přítele - kampsora toho místa, kam cestovali, ten pak ji vyplatil v jiné - místní měně. Odtud pochází i název této poukázky *lettera di cambio* = směnka. Úvěru překázela církev svou záповědí úroků, každý měl přispěti v nouzi svému bližnímu, nežádaje odměny; proto zřizovali papežové zastavárny (*montes pietatis*), jež poskytovaly bezúročný úvěr na movité zástavy. Nerozvitý hospodářský život dopouštěl, že mohlo býti církevního předpisu šetřeno, a skrovné úvěrní potřeby byly s počátku ukojovány hlavně jen židy. Když však s rozvojem obchodu v Itálii vzrůstala i potřeba úvěru, směnárníci v severoitalských městech se začínají také zabývat poskytováním úvěru. Nejprve přijímali pouze deposita v uschování se závazkem vrátiti tytéž mince a pod.; z toho se pak časem vyvinulo depositum nepravidelné: směnárníci a také zlatníci, u nichž peníze pro větší bezpečnost ukládány, začínají s počátku bez vědomí svých klientů, později s jejich svolením půjčovati je na úrok, a kdežto se jim původně muselo platiti za uschování, postupovali později sami podíl na svém zisku uschovateli.

Prvními společenskými bankami byly *banky v žirové*⁴⁾, nejstarší vznikaly v Itálii již od XII. stol., na severu teprve v XV. stol. Každý účastník žirového řízení složil buď drahý kov nebo hotovost, jež se mu připsaly na úvěrním listě, z toho mohl poukazovati příkazem (v prvních dobách pouze ústním) platy na účty jiných účastníků. Banky tyto zakládali obchodníci, kteří byli ve vzájemném spojení, aby se vyhnuli nepříznivým účinkům nestálé měny a často zlehčovaných peněz při hotovém placení. Vedle toho vznikaly žirové banky i z *podnětu státu* na podporu jeho financí; stát udílel totiž kapitalistům, kteří mu poskytli dobrovolnou nebo nucenou půjčku, privilegium ke zřízení banky a příkazoval jim některé své příjmy na zúročení a zajištění svého dluhu; předmětem převodů v účtech byly zde pohledávky proti státu a státní úvěr takto mobilisován. Takovou bankou spravující státní dluh byla na př. banka sv. Jiří v Janově (Casa di san Giorgio) z r. 1407. Poněvadž se však soukromé banky neosvědčovaly, zneužívajíce svěřených peněz ke spekulacím, a ocitaly se v platebních nesnázích, došlo i k založení *bank státních*; byly to Banco di Rialto z r. 1587 a Banco del Giro z r. 1619, obě v Benátkách. Na severu vznikla žirová banka v Lubeku již v XV. stol., v Amsterdamě r. 1509 a v Hamburku r. 1619 (trvala až do r. 1876); obě banky posléz uvedené dovedly se od proměnlivé měny docela odpoutati tím, že užívaly své zvláštní měny početní.

Sledující vývoj žirové banky překročili jsme již hranice středověku a zbývá nám ještě nastíniti vznik *novověkých bankovních typů*; je to zvláště *banka cedulová*, jež zaujímá tak význačné postavení v našem hospodářském životě. Nejstarší cedulovou bankou jest Anglická banka (Bank of England), zřízená r. 1694 ve formě akciové společnosti; jejím původním úkolem byla správa

státního dluhu. Bankovka sama se vyvinula již dříve ze schovacích listů, jež vydávali bankéři (v Anglii zvláště zlatníci a klenotníci) těm, kdož si u nich ukládali hotovost, kov anebo jiné cenné věci. Tyto poukázky (noty) byly převáděny dále a počalo se jich užívatí místo peněz; bankéři pak sami vypláceli jimi poskytnuté zápůjčky, stačilo, když měli postačitelnou hotovost, aby je zase na požádání mohli proměnit za kovové peníze. Takovéto bankovky, znějící na okrouhlé sumy, počala tedy vydávati na základě svých úvěrních obchodů i Anglická banka. Po jejím vzoru vznikla dlouhá řada bank v samé Anglii, ale i na pevnině, jenže mnohé se z nich zase brzy zhroutily, tak zejména pařížská Banque générale, založená Johnem Lawem r. 1716. - V Anglii zdokonaleno *zprostředkování platů šekem a řízením clearingovým* (čti klíringovým). Šekem přikazoval vkladatel bankéři, aby vyplatil určitou sumu tomu, kdo šek předloží. Podobné papíry se vyskytují sice již ve styku se starými žirovými bankami, ale teprve v Anglii nabylo užívání šeku většího rozšíření zvláště od zřízení clearinghousu (čti klíringhauzu) v Londýně r. 1775, jehož účelem jest pouhým odúčtováním vyrovnávatí vzájemné pohledávky zúčastněných bank. V Anglii zavedeno také pro větší bezpečnost křížení šeků; šek, opatřený napříč psanou poznámkou & Co, nemůže býti vyplacen leč bankéři, původně musila zde býti vyznačena určitá bankovní firma, již se výplata měla státi, časem zůstal jen zbytek & Co, jímž se v té době většina bankovních firem končila.

R. 1770 vzniklo v Prusku první společenstvo velkostatkářů „Schlesische Landschaft“, jež svým členům opatrovalo hypoteční úvěr vydáváním zástavních listů; splacení těchto zástavních listů bylo pojištěno nejen zástavním právem na zadlužené nemovitosti, nýbrž i solidárním⁵⁾ ručením členů „Landschaftu“. A tyto zástavní listy, odpoutané později od určité hypotéky, staly se důležitým úvěrním prostředkem *hypotečních bank* a také vzorem pro dlužní úpisy meliorační, komunální a železniční. Teprve značně později vyvinul se typ *bank zakladatelských*, jež učinily předmětem svých obchodů vydávání cenných papírů a obchod s nimi a zakládání nových podniků, zvláště ve formě akciové společnosti. Efektivní obchod zůstával ještě v XIX. stol. v rukou bankéřů jednotlivců, až teprve r. 1852 založena v Paříži Sociétés générale de Crédit mobilier, jež se stala ostatním bankám toho druhu vzorem; v Rakousku byl podle ní založen Úvěrní ústav pro obchod a průmysl. - Rakousku náleží zásluha o vytvoření t. zv. *clearingu poštovní spořitelny*, jak (ovšem nesprávně) byla pojmenována původně při poštovní spořitelně zřízená a od r. 1887 samostatná mohutná organizace, jejímž cílem jest zprostředkovatí platy, zvláště také přepisy v účtech mezi účastníky. Rovněž v Rakousku bez cizího vzoru vznikly *banky zemské*, ústavy to, které nejsou vypočteny na zisk, nýbrž jsou založeny k doplnění činnosti ostatních bank, na něž ovšem v oboru úvěru hypotečního, komunálního i železničního svými podmínkami podstatně působí.

Z tohoto historického náčrtku vidíme, jak ze skrovných počátků, z pouhého peněžoměneckého obchodu vyrostla velkolepá organizace dnešních bank. vývoj poslední doby jest charakterisován *postupující dělbou práce*; tak spořitelny chtějí umožniti ukládání úspor nejširším vrstvám drobného lidu, záložny zase mají vyhověti potřebě osobního úvěru v kruzích maloživnostenských a maloroľnických; ale i mezi bankami v užším slova smyslu vzniká zvláště v cizině specialisace pro určitý obor obchodů. Druhým charakteristickým zjevem jsou *snahy po koncentraci* (soustředění), jež docházejí splnění vznikem velkých bankovních skupin (koncernů), zvláště ve Francii a v Německu.

¹⁾ Depono, -ere (lat.) = ukládati; deposita = věci dané v uschování, zvláště peníze, cenné papíry, skvosty

²⁾ Hospodářství peněžité jest ten stupeň hospodářského vývoje, na němž se všeobecně při směnách užívá peněz, naproti tomu v hospodářství naturálním směňuje se přímo výrobek za výrobek, statek za statek.

³⁾ Campsor = směnárník, odvozeno od cambio, -ire.

⁴⁾ Název jejich pochází od slova giros = kruh; pohledávky s přepisují s účtu na účet a tak jaksi v kruhu přecházejí.

⁵⁾ Při solidárním ručení (= rukou společnou a nerozdílnou) může na kterémkoli dlužníku vymáhati splnění celého závazku.

III. Druhy bankovních obchodů.

Veškeré bankovní obchody můžeme shrnouti ve tři skupiny: 1. zprostředkování platů, 2. zprostředkování úvěru a 3. efektové a zakladatelské obchody; ke každé skupině řadíme pak i příbuzné obchody, jež s ní pouze souvisí.

A. Zprostředkování platů.

1. *Obchod kontokorentní¹⁾, žirový a clearingový.* Kdo chce užívat banky k vedení pokladny, aby za něho konala a přijímala platy, jakož i obstarávala pro něho inkasa, musí u ní mít účet; na levé - dlužnické (debetní) straně zapisují se všechny sumy, jež za něho banka vyplatila, na pravé - věřitelské (kreditní) zase sumy, jež pro něho přijala. Majitel účtu musí u banky udržovat hotovost v jisté minimální výši (kmenový vklad), stanovené buď pro všechny klienty stejně nebo pro každého zvláště podle dohody. Z této hotovosti nečítá se mu buď vůbec úrok anebo toliko pod obvyklou mírou úrokovou; příčinou toho jest, že banka musí sama ve svých pokladnách udržovat bez užitku velké hotovosti, aby mohla vždy vyhovět příkazům svých zákazníků; za to koná zase pro majitele účtů mnohé služby buď docela zdarma nebo za nižší odměnu než pro jiné, tak zejména pro ně obstarává inkaso směnek, poukázek, šeků, efektů a kuponů²⁾ a vyplácí jejich akcepty³⁾ u ní domicilované⁴⁾ (umístěné) atd.

Má-li majitel účtu někomu platit, odevzdá mu šek, t. j. poukázku na svoji banku, kterou přikazuje, aby z jeho pohledávky vyplatila určitou peněžitou sumu. Podkladem pro vydávání šeků jest šeková smlouva, ujednaná mezi bankou a jejím klientem písemným přijetím podmínek. Pro větší jistotu užívá se jen blanketu vydaných bankou; mimo to se může majitel účtu chránit zneužitím křížením šeku, t. j. napříč psanou doložkou „jen ke súčtování“, jež má (na rozdíl od Anglie) ten účinek, že šek nesmí být vůbec hotově vyplacen a může ho tedy být užito pouze ke súčtování s bankou, na niž byl vydán nebo s jejími žirovými zákazníky. Každý jiný šek se předložiteli vyplatí hotově.

Mezi osobami, jež mají účet u téže banky, může se placení dít pouhým žirem, t. j. přepisem s účtu osoby jedné na účet osoby druhé; i k takovým převodům dává se příkaz šekem. Čím větší jest počet majitelů účtů, tím bude hojnější příležitost ku přepisům, tím větší bude úspora hotových peněz. K stejnému účelu - obmezení hotové placení - směřuje i *clearing*. U všech bank v témže místě sejde se denně množství šeků, směnek i poukázek, jež musí být druhým bankám předloženy k výplatě. Proto se banky sdružují v odúčtovací sdružení (clearinghouse) a vysílají několikrát denně své zástupce, aby šeky, směnky i poukázky navzájem v místnosti k tomu určené vyměnili a odúčtovali; tak odpadá pro ně potřeba mít velké zásoby peněz a udržovat množství zřízců k inkasu. Podle anekdoty využili vlastně zakladatelé londýnského clearinghouse myšlenky svých poslů, kteří se scházeli vždy v poledne v hostinci a provedli tu pohodlně výměnu papírů a vzájemné jejich odúčtování, a tak si ušetřili zbytečných pochůzek. Tím, že se později banka cedulová postavila v čelo odúčtovacího řízení, pominula nutnost vyrovnávat hotově i jen rozdíly vzájemných pohledávek, pokud nebyly vzájemně súčtovány; neboť se začítají na účtu, který má každý účastník u vedoucí banky cedulové. Tak jest hotové placení úplně vyloučeno. Rozsah clearinghouse bude záležeti na tom, jak mnoho zákazníků má u členů sdružení účty a jak široce jest vymezen okruh papírů, jež musí být prostřednictvím clearinghouse předkládány.

Prospěch z kontokorentního spojení čerpají jak majitelé účtů, tak banka sama. *Majitelé účtů* mohou svoji peněžní hotovost obmezit na nejmenší nutnou míru, uspoří si mnoho pochůzek a výdajů (porto, pojištění atd.), zbaví se nebezpečí možné ztráty krádeží nebo zpronevěrou, nemusí schovávat spoustu kvitancí, jež jim nahradí zápis v knihách banky, a berou po případě i úrok z peněz, jež by jinak ležely ladem. Banka zase může přebytečných hotovostí, jež se u ní

nashromáždí, uživatel k udílení úvěru a vedením pokladny svého klienta nabývá přehledu o jeho hospodářské situaci, což má pro ni neocenitelný význam, je-li zároveň jeho věřitelkou.

Používání pokladních služeb bankéřových se nejvíce rozmohlo v *Anglii*, kde proniklo i do širších vrstev lidových, proto jest v Anglii poměrně menší oběh mincí i bankovek než jinde. Kdežto se však v Anglii a v Americe vyvinuly samostatné banky ke zprostředkování platu, u nás mají banky jen zvláštní žirová oddělení. V Německu se o rozšíření žirového obchodu zasloužila nejvíce říšská banka, jež jej přejala v obor své působnosti od Hamburské banky, a poštovní spořitelna, založená podle našeho vzoru o 26 let později - r. 1909. Také v Rakousku má největší význam žirový obchod Rakousko-uherské banky a poštovní spořitelny.

Šekové a clearingové řízení poštovní spořitelny. Nízký kmenový vklad, původně K 200.-, dnes dokonce jen K 100.-, přispěl k demokratisaci tohoto zařízení. Účastník může svojí pohledávkou na účtě disponovati šekem, vydaným nejvýše na K 20.000.-; na účtu se mu připisují částky splacené pro něho složnými lístky a poukázané mu šekem od jiných majitelů účtu (t. zv. clearing). Může si však dáti připisovati i částky došlé poštovními poukázkami a vybrané dobírkou nebo poštovským příkazem. Poštovní spořitelna provádí pro účastníky svého šekového řízení i některé obchody komisionářské; tak nakupuje a prodává pro ně cenné papíry, inkasuje směnky, splatné efekty a kupony a pod., a také výtěžky těchto obchodů se připisují na účet. O každé změně na účtu dostane majitel zprávu výpisem; za každý úřední úkon na účtě poštovní spořitelna čítá manipulační poplatek 4 h a z odpisu (vyjma odpisy provedené v řízení clearingovém) provisi $\frac{1}{4}$ % do 6000 K a $\frac{1}{8}$ % z částky, pokud K 6000.- přesahuje; vklad zúročí se 2 %. S účtu poštovní spořitelny možno převáděti sumy i na žirové účty Rakousko-uherské banky; naše poštovní spořitelna jest ve spojení rovněž i s některými zahraničními pošt. spořitelnami a bankami, takže může zprostředkovati i platy do ciziny a naopak. Z popsané činnosti vidíme, že názvu „clearingové řízení“ užívá se tu neprávem, neboť zde běží o obyčejný obchod žirový, jehož velkou předností jest ohromný počet zúčastněných poštovních úřadů, jakož i majitelů účtů: jak příslušníků nejrůznějších povolání, tak i spolků a veřejných korporací. Všem přináší účet u poštovní spořitelny výhody: obchodník zasílá účty s připojeným složným lístkem, spolkům platí takto členové příspěvky, pojišťovněm pojištění prémie, státu mohou se platiti složnými lístky daně, vkladatelé jimi zasílají úspory bankám a pod.

Rakousko-uherská banka působí při vyrovnávání platů svými poukázkami a žirovým obchodem. Kdo složí u některého ústavu banky hotovost, dostane za ni *poukázku* na bankovní ústav toho místa, kam chce platiti, za vydání poukázky zaplatí pouze $\frac{1}{4}$ % provise, nejméně 10 h, ale uspoří porta se zasíláním peněz. - *Žirový obchod* byl zprvu provozován jen ve Vídni, později také v Budapešti, ale teprve rozšířením na všechny filiálky nabyl většího rozsahu. Výše pevného vkladu určí se dohodou; na vybírání peněz je bílý šek, na převody na jiné účty červený. Majitelé účtu musí své akcepty činiti splatnými u banky. Úroku banka neplatí, zato však za inkaso buď vůbec neúčtuje provise nebo účtuje provisi nižší než ostatním osobám. Do vzájemné knížky potvrzují se majitelé účtu všechny došlé platy nejméně jednou měsíčně.

K vyrovnávání vzájemných pohledávek mezi bankovními ústavami vytvořila se nejprve ve Vídni, později také v Praze, Brně, Pešti a Lvově *odúčtovací sdružení*, v nichž jsou zastoupeny všechny větší místní banky včele s Rakousko-uherskou.

2. Pro platy v obchodu mezinárodním má největší význam devisa a šek, s nimiž poslední dobou konkuruje také telegrafická výplata. *Devisa* jest směnka vydaná na cizinu v cizí měně (také pro šek se užívá téhož označení); devisu může vydati ten, kdo má v cizině pohledávku, na svého dlužníka: náš vývozce na svého zahraničního odběratele a prodá ji prostřednictvím banky zase tomu, kdo má do ciziny platiti. Vydatel směnky uspoří tak útrat spojených s inkasem v cizině a se zasláním peněz k nám, kupec uspoří si zase útrat se zasíláním peněz (drahé porto, pojištění), Mimo to i banky vydávají devisy na své zahraniční klienty, zejména zase na banky, a jejich spojení jim umožňuje i zprostředkování *telegrafických výplat*. Telegrafická poukázka poštovní je poměrně dosti drahá; banka, majíc účet u cizích bank může výplatu obstarati levněji - telegraficky uděleným příkazem. Pro bezpečnost užívá se v telegramu nějakého hesla, které na př. záleží z číslic měnicích

se podle data. - Také cestující užívají na cestách služeb své banky; nechtějí-li s sebou do ciziny bráti větší sumy peněz různé měny, opatří si od banky akreditiv (pověřovací list); tím je banka až do určité sumy pověřuje u zahraničních bank, s nimiž je ve spojení. Vybrané částky se na akreditivu odepíší.

3. *Obchod směnárnický a peněžní.* Tento nejstarší bankovní obchod pozbyl již svého někdejšího významu; v přítomné době provozují jej banky ne tak pro skrovný zisk, jako spíše aby neztrácely svých klientů, když by byli nuceni obracet se do směnáren jiných. Předmětem tohoto obchodu jsou valuty (t. j. zahraniční mince, státovky, bankovky) a kupony. Hlavním kupcem zlata je cedulová banka; naše Rakousko-uherská banka má povinnost kupovati zlato, 1 kg ryzího kovu za K 3 278. Každý si může sice dáti ze zlata ve státní mincovně raziti dvacetikoruny⁵⁾, ale přece jen prodej cedulové bance jest výhodnější, poněvadž u ní možno dostati za zlato bankovky ihned, kdežto ve státní mincovně nutno vyčkati, až dojde na zakázku, a mimo to třeba platiti 6 K ražebného, takže za 1 kg ryzího zlata se získá jen 3 274 K.

¹⁾ Kontokorent neboli běžný účet vzniká úmluvou dvou stran, jež jsou v obchodním spojení, že svých vzájemných pohledávek nebudou jednotlivě ku platnosti přiváděti ani vyrovnávati, nýbrž že je vždy za určité období (1 rok, $\frac{1}{2}$ roku) sčítají stanovice saldo (účetní zůstatek), jež se buď zapraví hotově nebo se jako první položka převede na nový účet. - V praxi bankovní se užívá kontokorentu pro nejrozmanitější obchody, takže je případný výrok známého německého odborníka Dr. Riessera, že banka v kontokorentním spojení jest „Mädechen für alles“. Nejdůležitější službou banky pro majitele běžných účtů jest ovšem zprostředkování platů; ale banka pro ně koná i četné služby komisionářské a poskytuje i úvěr v běžném účtě, takže vedle pasivních kontokorentů, kde banka je dlužnicí, jsou i aktivní, kde je banka věřitelkou.

²⁾ Kupon (z franc. couper = stříhati) = poukázka na úrok z cenného papíru.

³⁾ Akcept = směnka směnečníkem přijatá.

⁴⁾ Domicilovati směnku = učiniti splatnou na jiném místě, než je bydliště směnečnickovo.

⁵⁾ Z 1 kg ryzího zlata razí se 3 280 K.

B. Zprostředkování úvěru.

Úvěrní obchody bank dělíme na pasivní a aktivní podle toho je-li banka dlužnicí či věřitelkou. Pasivními obchody banka prostředky sbírá, proto se jim také říká sběrací (atrakční) - aktivními je zase rozpůjčuje, rozděljuje (obchody rozdělovací¹⁾). Zprostředkovatelská činnost banky při úvěru záleží v tom, že vstupuje jako oběma známý prostředník mezi kapitalistu, jenž hledá pro svůj kapitál vhodné uložení, a osobu, úvěru potřebující, a obě strany mají z tohoto prostřednictví prospěch. Věřitelovo riziko se zmenšuje a tím se i stlačuje míra úroková. Základním požadavkem pro úvěrní obchody bankovní jest, aby byl *mezi aktivními i pasivními obchody soulad*; banka nemá poskytovat jiného úvěru, než sama přijímá, zejména tedy banky, jejichž pasivní obchody jsou převahou krátkodobé, nesmějí poskytovat nevyověditelných dlouhodobých zápůjček, a naopak, aby mohly dostati vždy i v dobách obtížných svým závazkům. Příkladem takové dokonalé harmonie aktivních a pasivních obchodů mohou býti banky hypoteční: poskytují zápůjčky dlouhodobé, se své strany nevyověditelné, nuceně umořitelné, a prostředky na to si opatřují emisí nevyověditelných, umořitelných dluhopisů. Úroky od dlužníků dostávají obyčejně nějaký čas před splatností kuponů a podle toho, jak docházejí splátky od dlužníků, děje se i slosování zástavních listů. Hypoteční banka má tedy vždy postačující hotovost na vyplácení kuponů i slosovaných dlužních úpisů.

¹⁾ O úvěrních obchodech bankovních jednájí jiné dva spisky této sbírky. Výklad o obchodech pasivních: 1. o obchodu depositním a 2. o emisi nevyověditelných dluhopisů nalezne čtenář ve sv. 6. (Karásek: Jak uložit peníze); 3. o emisi bankovek bude řeč na jiném místě této knížky. Aktivní obchody, totiž 1. eskompt směnek, 2. eskompt účetních pohledávek, 3. obchod lombardní, 4. úvěr v běžném účtě, 5. akceptační úvěr a 6. hypoteční úvěr budou zahrnuty ve spisku Šikýřově: Jak se vypůjčiti peníze.

C. Zakladatelské a efektové obchody.

I. Zakladatelské obchody, nejmladší to větev bankovních obchodů, jsou dnes provozovány většinou bank; jimi jest možno dosíci největšího zisku, ale také jest s nimi spojeno značné riziko - mají charakter spekulacní.

Banky vyvolávají v život *nové podniky* průmyslové, dopravní a bankovní, nejčastěji ve formě akciových společností a v novější době i ve formě společností s ručením omezeným. Zejména forma akciové společnosti jest pro nové podniky příhodná; základní kapitál jest rozdělen na podíly, znějící na drobné sumy a tak jest usnadněna účast drobným kapitalistům. Mimo to láká k účasti i malé riziko: akcionář nemůže ztratiti více, než sám dal za akcii. Banka převezme napřed obyčejně sama všechny akcie neb aspoň značnou jich část a hledí je později prodati se ziskem; s prodejem vyčkává, až podnik vykazuje pevný zisk, aby akcie byly umístěny v pevných rukou a nestaly se snad následkem proměnlivého výnosu předmětem bursovní spekulace. Často však banky podrží část akcií, aby si udržely vliv na založený podnik. Jiný zakladatelský obchod jest *přeměna starých podniků* ve společnost akciovou nebo společnost s ručením omezeným; podnětem k tomu bývá potřeba rozšíření podniku, jindy zase důvody rodinné, ale často děje se přeměna i na přímý popud banky z důvodů spekulacních. Tento druh zakladatelských obchodů má základ bezpečnější; bance jsou známy dosavadní výsledky přeměňovaného podniku a tedy i její riziko jest menší. Starý majitel často přijímá část akcií nebo zůstává pro první dobu v čele podniku. Mimo to působí banky i při akcích, směřujících k ozdravení podniku - *sanacích*, a při *fusích*, t. j. slučování několika podniků.

I po zřízení nového podniku zůstávají s ním banky ve spojení, poskytujíce mu úvěr a konajíce proň služby pokladní, někdy obstarávají i komisionářský prodej jeho výrobků; zevně zračí se tento vztah i v tom, že do správní rady bývají voleni správní radové a úředníci banky zakladatelky. Tímto způsobem přicházejí banky poslední dobou zvláště v Německu a v Rakousku ve stále těsnější souvislost s průmyslem a mohou vyvíjeti i pronikavou organizační činnost, spolupůsobíce při stanovení jednotných podmínek nákupních či prodejních, cenových nebo dodavacích, při kontingentování výroby - tedy při vzniku nových forem kartelových.

Při zakladatelských obchodech jest banka vydána v nebezpečí, že jí část akcií zůstane jako nelikvidní¹⁾ aktivum, nebo že bude třeba i nucena prodati je se ztrátou; proto se smí banka těchto obchodů účastniti jen částí svého kapitálu a musí rozdělit svoji účast mezi větší počet podniků různého druhu, aby jí případná ztráta nepostihla příliš citelně, a aby naopak mohla býti ziskem na jiné straně vyrovnána. Z téhož důvodu by měla banka k zakladatelským obchodům užívati převahou jen vlastního jmění a ze svěřených kapitálů zvláště ne těch deposit, která mohou býti kdykoli zpět požadována.

Zakladatelská činnost bank měla by vždy míti jediný cíl: *národohospodářský prospěch*; banku také stíhá morální odpovědnost za budoucí výsledky založených podniků. Banka, jež zakládá nové podniky nehledíc na budoucí prosperitu²⁾ mladého podniku jen za tím účelem, aby sebrala co největší zakladatelský zisk, kope sama hrob své zakladatelské činnosti; otřesené důvěry publika nepadno lze znova získati. Velmi smutné zkušenosti přinesla doba: velkého krachu r. 1873, který smetl mnohé z bankovních ústavů a jiných podniků, jež krátce předtím v době „netušeného národohospodářského rozmachu“ byly zakladatelskou horečkou uměle vyvolány a hned při prvním nepříznivém nárazu se zhroutily. Zakladatelským zlořádům chce brániti obchodní zákon a akciový regulativ³⁾ tím, že již ku přípravným krokům ke zřízení nových společností z oboru obchodu a průmyslu se vyžaduje zmocnění zemské vlády a zřízení všech akc. společností jest vázáno státní koncesí; mimo to řada předpisů téhož regulativu, jakož i zákona o společnosti s ručením omezeným snaží se zabrániti, aby si zakladatelé nevymíňovali obzvláštních nepřiměřených výhod a nepřečeňovali svých přínosů⁴⁾.

Nehledíme-li ku přestřelkům, „zakladatelským zlořádům“, musíme uznati zakladatelskou činnost za velmi prospěšnou, neboť se přivádějí průmyslu k použití značné kapitály pomocí četné klientely jednotlivých bank, jež zase samy, chtějí-li si zachovati důvěru publika, musí hleděti, aby založené podniky měly pevný hospodářský základ, a proto si často vyhrávají jejich komerční vedení. Stinnou stránkou jest, že se v širokém obecnstvu podceňuje chuť ke spekulaci.

¹⁾ Likvidní (z lat.) = splatný, movitý, snadno zpeněžitelný.

²⁾ Prosperovati (z lat.) = prospívati, dařiti se.

³⁾ Akciový regulativ, t. j. ministerské nařízení z 20. září 1899 o zřizování a přeměně akciových společností.

⁴⁾ Přínos, t. j. vklad, který nezáleží v hotovosti, na př. pozemky, budova továrny a pod.

2. *Efektové obchody* jsou velmi rozmanitého rázu; náleží k nim zejména *účast bank při emisích*.

Uzavírají-li stát, země, obec nebo nějaký soukromý podnik *půjčku vydáním rent neb jiných obligací*¹⁾, mohou se o umístění nové emise postarati samy nebo použití služeb banky. Umístění obligací může se státi vyložením k veřejnému upisování, ale tuto cestu volí obyčejně jen stát, jenž má k dispozici bohatý aparát úřadů. V tomto případě slouží banky za provisi jen jako upisovací místa. Obvyklá cesta však je, že si emitent dá podati oferty (nabídky) různých bank (*submise*) a přijme z nich nejvýhodnější; banky převezmou pak papíry za pevný kurs a samy se musí starati na vlastní vrub o další jejich prodej, což jim umožňují jejich filiálky, rozsáhlá klientela a spojení s jinými bankami. Aby zmenšily své risiko, spolčují se v t. zv. konsorcia neb syndikáty, při čemž jedné z nich náleží vedení. Převzaté papíry budou se snažiti prodati se ziskem, tedy za vyšší kurs než přejímací, a to buď z volné ruky nebo na burse nebo veřejnou subskripci (upisování). Byla-li při subskripci emitovaná suma přepsána, přidělují se papíry především těm, kdo se zaváží, že jich po určitou dobu nebudou prodávati; banka podrží si v tomto případě buď plášt²⁾ nebo kuponový arch, aby prodej zamezila. Dále mají přednost proti upisovatelům větším upisovatelé menší, od nichž se očekává, že papír miní podržeti, ježto bankám záleží na tom, aby papíry byly umístěny „v pevných rukou“ a nestaly se předmětem bursovní spekulace.

Zvyšuje-li akciová společnost svůj akciový kapitál, mohou převzítí nové akcie starí akcionáři v poměru k počtu svých akcií (t. zv. právo přejímací), na př. při zvýšení akciového kapitálu o jednu třetinu připadne na tři staré jedna nová, ale mohou býti také všechny akcie předány bance s podmínkou, že jich nevyloží k subskripci za kurs vyšší, než bylo umluveno; pro staré akcionáře bývá pak vymíněna cena nižší.

Banky napomáhají také při *konverzi*, t. j. přeměně starého dluhu, nejčastěji na dluh níže zúročitelný. Dlužník, na př. stát, vyzve majitele dluhopisů, aby se do určité lhůty přihlásili, zda souhlasí s přeměnou či přejí-li si hotové výplaty. Aby si zajistil zdar konverse a účast bank s jich rozsáhlou klientelou, poskytne jim provisi, začez zase banky opatří kapitál pro ty věřitele, kteří si konverse nepřejí.

Zakladatelskými i emisními obchody jsou banky vedeny k účasti na *bursovních obchodech*, jak efektivních, při nichž běží o skutečné dodání papírů, tak i spekulacních. Ujednávají pak tyto obchody na účet vlastní i na účet svých zákazníků, kteří, nemajíce sami na bursu přístupu, musí užívati jejich prostřednictví. Zhusta se však vyskytuje nešvar, že banky samy v publiku podněcují chuť ke spekulaci, přímo k ní vybízějíce a umožňujíce ji i méně majetným osobám tím, že se spokojují i s malým krytím.

S těmito efektovými obchody souvisí ještě mnohé služby, jež banky svým zákazníkům konají, jako výplata splatných kuponů a slosovaných papírů, obstarávání nových kuponových archů za talony³⁾, pojišťování losů proti ztrátě při slosování, *přijímání deposit v uschování a ke správě*. Cenné papíry nemohou nikdy býti doma tak bezpečně a lacino uloženy jako v bance, jež má tolik bezpečnostních opatření. V bankách se cenné papíry vlastní i cizí ukládají v tresoru, t. j. místnosti s nedobytnými, ohnivzdornými pokladnami, jež bývá různými prostředky zabezpečena proti ohni a vloupání. V pokladnách takových tresorů pronajímají banky svým klientům bezpečnostní schránky „safes“ (čti séfs), jež jsou uzavřeny dvěma zámky, od jednoho má klíče zákazník, od druhého banka, takže se jeden bez druhého do schránky nemůže dostat. Jinak lze bance svěřiti cenné papíry jako *zavřené depositum* v zapečetěném balíčku nebo jako *depôt otevřený*. Tohoto způsobu se užívá,

když se banka zároveň pověřuje správou cenných papírů: jako oddělováním splatných kuponů, obstaráváním nových kuponových archů a zejména kontrolou papírů slosovateľných. Správu papírů obstarávají banky za mírnou provizi, Zemská a Hypoteční banka království Českého dokonce, pokud běží o papíry jejich emise, zdarma.

Zajímavým zjevem jest první velká banka, jež se obírala efekťovými a zakladateľskými obchody, Société générale de Crédit mobilier, založená r. 1852 bratřimi Isákem a Emilem Pereire, podle které bývají také tyto obchody nazývány. Banka tato soustředila ve svém majetku akcie různých průmyslových a jiných podniků; peníze k tomu účelu si opatřila emisí pevně zúročiteľných obligací. Zakladatelé zamýšleli jich vydati až do výše desetinasobného akciového kapitálu, do 600 milionů franků, doufajíce, že z rozdílu mezi vyšší dividendou a nižším úrokem z obligací budou mít značný zisk. Poněvadž však jejich ohromný podnik byl veden příliš odvážně, zanikl již r. 1867. Podle tohoto vzoru vznikla však řada bank, zvláště v Německu.. Nejstarší banka toho druhu v Rakousku jest Österreichische Kreditanstalt für Handel und Gewerbe (Rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl) z r. 1855, jež se ovšem nevydala na dobrodružné cesty svého vzoru a měla vynikající účast na všech státních emisích. Dnes provozují zakladateľskou činnost téměř všechny obchodní banky⁴⁾, českých nevyjímaje.

Státní úvěr opatřoval v Rakousku dům Rotschildův, jenž byl od r. 1848 ve velmi úzkém vztahu ke státním financím a vytvořil později t. zv. Rotschildovo konsorcium. Teprve r. 1911 vystupuje při emisi státních papírů poštovní spořitelna jakožto vůdčí ústav v čele konsorcia, v němž jsou i české banky účastny.

¹⁾ Rozdíl renty od jiných obligací = dluhopisů záleží v tom, že nejsou splatitelné; dlužník slibuje tedy věřiteli pouze zúročení. V Rakousku vyhradil si jejich vydávání stát pro sebe.

²⁾ Názvu „plášť“ užívá se proto, poněvadž dluhopis nebo akcie tvoří obal kuponového archu.

³⁾ Na konci kuponového archu za posledním kuponem následuje talon, t. j. poukázka na nový kuponový arch.

⁴⁾ Názvu obchodní banky užívá se na rozdíl od bank zemských a hypotečních pro úvěrní banky akciové.

IV. Rozdělení bank.

Banky možno dělit podle různých hledisek; jedním z nich jest *podnikateľská forma*. Banky se vyskytují ve všech podnikateľských formách. Jsou provozovány jednotlivci, spolky, veřejnými a komanditními společnostmi, v Německu také ve formě komanditních společností akciových. Větší bankovní podniky mají dnes převahou formu akciových společností, kteráž jest pro ně zvláště vhodná; v publiku budí důvěru jak tím, že základní kapitál, jehož výše je všeobecně známa, i rezervní fondy poskytují záruky, tak i povinnosti klásti veřejně účty (v Rakousku předkládá se účetní závěra akciových společností státním politickým úřadům). Méně obvyklá jest bankovní společnost s ručením obmezeným; podniky v této formě musí veřejně skládati účty jak u nás, tak i v Německu jen tenkrát, provozují-li bankovní obchody. Velmi častá jsou dále i úvěrní společenstva, zbudovaná na podkladě vzájemného ručení členstva, jež vystupují obyčejně pod názvem záložen. Konečně i veřejné podniky zaujímají v oboru bankovních podniků postavení význačné. Ač má podnikateľská forma jistě vliv na způsob i ráz bankovních obchodů, přece jen má větší cenu rozdělení bank podle toho, který *druh obchodů* si obraly za pole své působnosti; i dělíme je: 1. na banky zprostředkující platy (žirové), 2. banky zprostředkující úvěr krátkodobý (depositní, eskomptní, obchodní a průmyslové) a dlouhodobý (hypoteční) a 3. banky efekťové a zakladateľské. Ale ani toto rozdělení nemá pro naše rakouské, speciálně pak české poměry velké ceny. U nás téměř nemáme bank, které by se obmezovaly na jedinou z těchto obchodních větví, tak zejména nemáme bank zakladateľských ani bank, které by pouze zprostředkovaly platy. Naopak vidíme, že většina bank zasahuje svou působností do všech tří oborů a ještě přibírá v cizině neobvyklý komisionářský obchod se zbožím, zvláště s cukrem a uhlím. Nemůžeme tedy postupovati jinak, než

že vytkneme jen ty druhy bank, které - majíce zvláštní své poslání - musily mu také přizpůsobiti svou činnost.

1. Banka cedulová.

Banky cedulové vydávají na základě svého privilegia samy na sebe nezúročitelné poukázky na okrouhlé sumy, znějící na majitele a splatné po vidění. *Směnitelné bankovky* bude každý rád přijímati, vždyť si za ně může opatřiti kdykoli kovové peníze; není tedy pro ně třeba příkazu, že je musí každý při placení za zákonné platidlo přijímati. Přes to mívají někde i směnitelné bankovky nucený oběh. *Nesměnitelné bankovky* předpokládají vždy nucený oběh, a bylo-li jich vydáno příliš mnoho, mívají kovové peníze proti nim ažio, jež se vyjadřuje procenty, t. j. o kolik jednotek měnových nutno dáti v bankovkách více za 100 jednotek měnových v kovu.

Jsou-li bankovky směnitelné, musí míti banka zásobu kovových (zlatých) peněz k výplatě předkládaných bankovek. Banka se ovšem neobmezuje na výdaj bankovek pouze do výše kovové úhrady (*bankovky hrazené*), nýbrž vydává i t. zv. bankovky nehrazené, jež nejsou kryty kovem, nýbrž pohledávkami z krátkodobých aktivních obchodů (úhrada bankovní). Obě úhrady dohromady tvoří úhradu cedulovou. Zákonem bývá pak ustanoveno, v jakých mezích smějí býti bankovky nehrazené vydávány. Tak pro Anglickou banku Peelova (čti pílova) akta (zákon) z r. 1844 obmezila počet zlatem nekrytých bankovek na 14 milionů £ (liber šterlingů), kterýžto počet později zvýšen, a v Rusku nesmí nekryté bankovky přesahovati 300 milionů rublů. V Rakousko-Uhersku platila tato soustava v letech 1863-1887; kontingent nekrytých bankovek byl 200 milionů zl. Ale právě v kritických dobách se tento systém neosvědčil; v Anglii musela býti Peelova akta několikrát zrušena a také u nás za krise r. 1873 byl kontingent překročen.

Rakousko-uherská banka a říšská banka Německá musí míti jen část bankovek krytu kovem, tato $\frac{1}{3}$, ona pak $\frac{2}{5}$ (40 %). Mimo to výdaj bankovek přes určitou hranici ztěžuje se daní uvaleno u na bankovky nadpočetné.

Od r. 1887 platila Rakousko-uherská banka z neuhrazených bankovek, pokud převyšovaly 200 milionů zl., 5 % daň. Tento kontingent nebyl již úměrný se vzrůstem obyvatelstva a hospodářským vývojem, a proto byl posledním bankovním privilegiem z r. 1911 zvýšen na 600 milionů K.

Pro francouzskou banku vůbec není předpisů, které by upravovaly krytí jejích bankovek; pouze maximální oběh stanoven na 6 800 milionů franků.

Emise bankovek jest nejdůležitějším obchodem cedulových bank, a pokud běží o bankovky nehrazené jest tento obchod spojen se značným ziskem; má pro banku též význam jako uzavření nezúročitelné zápůjčky. Poněvadž může býti bankovka kdykoli předložena k výměně za kov, nesmějí býti aktivní obchody cedulových bank ani dlouhodobé ani riskantní. Pokud snad banka provozuje obchody dlouhodobé, musí se to díti ve zvláštním oddělení, na př. hypoteční oddělení Rakousko-uherské banky od r. 1885. Nejpřednější z aktivních obchodů cedulových bank jsou eskompt krátkodobých směnek a v druhé řadě obchod lombardní.

Vhodná úprava diskontních podmínek, zejména diskontní sazby, jest cedulové bance prostředkem, aby si udržela dostatečnou zásobu zlata, potřebnou k výplatě bankovek (*diskontní politika*). Má-li banka s dostatek pohotových kapítalů, sníží sazbu a zlevněný úvěr bude podnětem ke vzrůstu podnikavosti a tak ke zvýšenému eskomptu. Naopak zase, když se na banku činí příliš veliké požadavky úvěrové a zároveň se jí předkládají bankovky ve zvýšené míře k výměně za zlato, zvláště pro zahraniční potřebu, brání banka svůj kovový poklad znesnadněním svého eskomptního i lombardního úvěru - zvýšením sazby.

Dnešní cedulové banky mají vyjma Rusko, Bulharsko a Švédsko, kdež jest *podnikatelem* jejich stát, formu *akciové společnosti*. Ale vliv cedulové banky na hospodářský život celého státu jest tak pronikavý, její výsada vydávati bankovky tak dalekosáhlá, že i na vedení správy akciových bank cedulových si vyhradila státní správa vliv, jež vykonává jmenováním vedoucích orgánů, na př. v Rakousko-Uhersku, nebo dosazováním úředníků, na př. v Německu. Poněvadž pak z vydávání nekrytých bankovek plyne bance značný zisk, vyhrazuje si stát podíl na něm, přesahuje-li dividenda určitou výši. Mimo to požívá stát úvěru u banky, někde i bezúročného; následkem takového úvěru, leckdy na delší, po případě zcela neurčitou dobu, bývá i nesměnitelnost bankovek. Anglická banka koná mimo to státu pokladní služby a spravuje za mírnou náhradu státní dluh.

Vyjma Anglii, Německo a Itálii má ve všech evropských státech vždy jen jediná banka výhradné právo vydávati bankovky (*systém centralisovaný*). Ve třech jmenovaných státech má jedna čelná banka privilegované postavení vůči ostatním, jichž působnost jest obmezena (*systém smíšený*). V Anglii jest to Bank of England vedle bank skotských a irských, v Německu Deutsche Reichsbank (říšská banka Německá) vedle bavorské, saské, badenské a wirtemberské a v Itálii Banca d'Italia vedle Neapolské a Sicilské. Ve Spojených státech severoamerických, kde platila bankovní svoboda (*systém decentralisovaný*), t. j. banky, které vyhovely platným předpisům, směly vydávati bankovky, značí spolkový zákon z r. 1913 také přechod k obmezenému počtu bank.

Rakousko-uherská banka.

R. 1816 byla založena s výhradným právem vydávati bankovky pro obvod celé říše *národní banka Rakouská*; jejím hlavním úkolem bylo odstraniti znehodnocené státovky. R. 1878 byla přeměněna v nynější Rakousko-uherskou banku, společnou oběma polovicím říše.

Rakousko-uherská banka jest akciová společnost s kapitálem 210 milionů korun, rozloženým ve 150 tisíc akcií na jméno po K 1 400.-, má dva hlavní ústavy ve Vídni a v Budapešti a v obou polovicích říše velkou řadu filiálek (t. zv. bankovních ústavů) a ústavů podružných, jež přijímají směnky podané k eskomptu, aby je dodaly příslušné filiálce. V čele správy je generální rada, složená z guvernéra, 2 viceguvernéřů a 2 jejich zástupců, kteřížto jsou všichni jmenováni císařem na návrh příslušných ministerstev financí na 5 let, dále z 12 generálních radů, kteří jsou voleni na 4 léta valnou hromadou po 6 z rakouských a uherských státních příslušníků a císařem potvrzováni. Generální radové každé polovice říše s viceguvernérem a jeho zástupcem tvoří pak ředitelství; vlády jsou při nich zastoupeny svými vládními komisaři, kteří bdí nad zachováváním zákonných předpisů a stanov.

Ze zisku se vyplácí především 4 % dividenda, ze zbytku přikáže se 10 % fondu rezervnímu a 2 % fondu pensijnímu a ostatek, pokud dividenda nedosáhne 6 %, se rozdělí napolovic mezi stát a akcionáře; překročí-li dividenda 6 %, zvyšuje se podíl státu z dalšího přebytku na $\frac{2}{3}$ a při 7 % dividendě stoupá na $\frac{3}{4}$. Zisk připadající oběma státům rozdělí se mezi ně v poměru dani podléhajících příjmů banky v každé polovici říše. Mimo to má stát u banky i 60milionový bezúročný dluh.

Bankovky naší cedulové banky musí býti kryty do $\frac{2}{5}$ kovem; kovový poklad tvoří stříbrné zlatníky, drobné mince korunové měny, zlaté mince domácí a cizí, jakož i neražené zlato; do kovové úhrady se však počítají i zahraniční směnky na zlaté mince až do 60 milionů korun. K *úhradě bankovní* se podle stanov hodí: 1. směnky, warranty a efekty, eskomptované podle stanov, 2. drahý kov, cenné papíry a směnky, na něž podle stanov poskytnuta zápůjčka, 3. efekty a kupony zakoupené podle stanov a 4. směnky na cizí místa a cizí bankovky. Překročí-li suma nehrazených obíhajících bankovek 600 milionů korun, musí banka z přebytku platiti 5 % daň oběma polovicím říše v tom poměru, v jakém se mezi ně dělí podíl na zisku; toto ustanovení působí, že se banka vynasnaží svou emisi udržeti pod touto mezí, a bude-li přece nucena ji překročiti, zvýší diskontní sazbu, aby si nahradila ztrátu na zisku; tím se obmezí i oběh bankovek.

Povinnost směřovati bankovky jest suspendována¹⁾, banka má však právo ve vhodné době navrhnouti, aby se zahájilo hotové placení. Obě vlády mají podati parlamentům stejně znějící předlohy, neučiní-li některý parlament do čtyř neděl usnesení, pokládá se návrh za schválený. Zato však uložena bance povinnost udržovati kursy devis v mezích blízkých mincovní paritě²⁾; účelem toho jest zabrániti, aby nevzniklo u zlatých mincí ažio. Prostředkem k tomuto cíli jest vhodná *politika devisní*. Banka, majíc vždy v zásobě větší množství devis, snižuje stoupající kursy uvolněním svých zásob a naopak klesající svou poptávkou zvyšuje.

Následkem válečných událostí byl bankovní statut změněn v těchto směrech: 1. zvýšeno množství bankovek daněprostých, 2. zrušen předpis o poměru úhrady kovové k úhrnné emisi bankovek, 3. proti dosavadnímu zákazu stanov půjčuje nyní banka státu přímo na lombardované pokladní poukázky.

¹⁾ Suspendovati (z lat.) = zastaviti, na čas zrušiti.

²⁾ Mincovní parita je číslo, které udává, v kolika peněžních jednotkách domácí měny jest tolik ryzího kovu jako ve 100 jednotkách cizí měny, na př. 100 M = 11,65 K.

2. České banky zemské.

Hypoteční banka království Českého. Již od r. 1762 dály se v Čechách pokusy o zřízení hypoteční banky, ale teprve po 100 letech r. 1865 došlo k jejímu založení; česká hypoteční banka jest tedy první v řadě nevýdělečných emisních úvěrních ústavů zemských. Poskytuje v zástavních listech zápůjčky na nemovitosti v království českém ležící, na domy, jen pokud jsou v místech, kde se ze všech domů platí daň činžovní¹⁾ nebo kde jest aspoň 4 000 obyvatelů. Prodej zástavních listů obstarávala banka záhy na počátku své činnosti pro své dlužníky zdarma, od r. 1880 je také přejímá od nich za plný běžný kurs a poslední dobou si jejich prodej pro sebe vyhradila, aby mohla působiti na jejich kurs. *Úroková míra zástavních listů srovnává se s úrokovou měrou zápůjček*, na základě kterých byly listy vydány. Od r. 1898 existuje čtvrtý typ zástavních listů Hypoteční banky království českého:

- 5 %ní, znějící na zlaté r. č. s oběžní dobou 38 let, jichž vydávání však od r. 1886 zastaveno,
- 4 %ní, znějící na zlaté r. č. s oběžní dobou 42¹/₂ let,
- 3¹/₂ %ní, znějící na koruny s oběžní dobou 60¹/₂ let a
- 4 %ní, znějící na koruny s nejdelší dobou oběhu 57 let.

Začne-li banka následkem trvalého poklesu míry úrokové vydávati zástavní listy s menším zúročením, mohou starší dlužníci svůj dluh, na základě kterého byly vydány zástavní listy s vyšším úrokem, přeměnit na dluh níže zúročitelný. Mimo úroky platí ještě vypůjčitelé roční splátky a ¹/₄ % správní příspěvek po prvých 8 let; ale i tento nepatrný příspěvek jest nejmenším dlužníkům se zápůjčkami do 6 000 K promíjen. Úvěr se povoluje na pozemky do ²/₃, na domy do ¹/₂ odhadní ceny a jest nezdrazitelný, bankou zpravidla nevypověditelný a nuceně umořitelný; naproti tomu dlužník má právo k výpovědi a může kapitál splatiti buď v zástavních listech slosovaných anebo neslosovaných anebo v hotovosti. Banka vyhrazuje si výpověď pro ty případy, když cena zástavy příliš klesne, když bez přivolení řiditelství banky zástava byla tak rozdělena, že by tím vymáhání zápůjčky mohlo býti ztíženo, a když dlužník přes upomínky neplní svých závazků. Zástavní listy slosojí se veřejně dvakrát ročně a požívají sirotčí jistoty. Za veškeré závazky banky ručí svým jměním království české; dozor a kontrolu vykonává zemský výbor, vrchní dozor náleží sněmu.

Hypoteční banka česká získala si během své padesátileté působnosti veliké zásluhy, zprostředkujíc úvěr bez úmyslů výdělečných, pouze v *zájmu veřejného blaha*. Snažila se vždy umožniti levný úvěr i vypůjčovatelům malým, poskytujíc jim zvláštní výhody. *Zavedla v Čechách úvěr pozemkovému majetku nejprůměrnější, t. j. nevypověditelný, nezdrazitelný a nuceně*

umořovaný; její soutěží cizí banky výdělečné byly u nás z úvěru hypotečního vytlačeny, domácí pak donuceny přizpůsobiti se jejím podmínkám. Dále přispěla banka ke zlevnění hypotečního úvěru; od dlužníků nedostává ani tolik, aby kryla režii, i doplácí na běžné výdaje ze svého vlastního jmění.

Zemská banka království českého byla založena r. 1890. Mimo činnost emisní byl jí určen jiný důležitý úkol: aby se stala ústředím českého peněžnictví a jeho oporou v dobách tísně; nedostatek takového ústředí české banky právě v kritických dobách až dosud těžce pociťovaly. Základní fond banky jest utvořen základními dlužními úpisy, jichž vydáno celkem za 20 milionů korun a jež se neumořují. Banka zprostředkuje a udílí úvěr státu, království českému, okresům a obcím v zemi, poskytuje úvěr ke zlepšení pozemků a upravení řek a potoků v království českém buď jednotlivcům anebo družstvům, dále půjčky na stavbu železnic a na hypotéky, pokud nespádají mezi obchody Hypoteční banky, jako zápůjčky na mlýny a různé průmyslové a tovární závody. Na základě těchto půjček (vyjma zápůjčky hypoteční) vydává záručitelné a slosovateľné *dluhopisy komunální, meliorační a železniční* se sirotčí jistotou, *jichž míra úroková odpovídá úrokům od dlužníka požadovaným*; mimo úrok platí se i správní příspěvek. Přijímá vklady na knížky a pokladniční poukázky, deposita v uschování a ke správě, poskytuje obcím a okresům kontokorentní zálohy do roka splatné; také přijímá soudní deposita. Podle stanov jest dále oprávněna zřizovati filiálky a agentury, úvěrní spolky a skladiště. Zúročení a splacení dlužních úpisů na základě obchodů Zemskou bankou vydaných jest zaručeno královstvím českým. Dozor vykonává zemský výbor a vrchní dozor sněm. Zemská banka jest významným místem reeskomptním a hlavní její zásluhou jest *posílení významu Prahy jakožto peněžního střediska*.

³⁾ Domovní daň činžovní vyměřuje se z nájemní hodnoty a platí se v místech, kde aspoň polovina domů i bytů jest pronajata, tedy v místech větších.

3. Ústavy, přihlízející ku potřebám obyvatelstva nezámožného.

Ku potřebám obyvatelstva méně zámožného přihlízejí jednak spořitelny po stránce svých obchodů pasivních, usnadňující nejširším vrstvám drobného lidu ukládání úspor, jednak záložny a zastavárny svými obchody aktivními, poskytující úvěr těm, kdo by k větším bankám nenalezli přístupu.

Spořitelny. Nejstarší spořitelny vznikly ke konci století XVIII.; v Rakousku byla první založena r. 1819 ve Vídni. Starší spořitelny bývaly u nás zakládány spolky, novější jsou vesměs zřizovány obcemi, po případě okresy. Poněvadž chtějí sloužiti vrstvám méně zámožným, musí přijímati vklady i po nejmenších sumách i jednokorunových a musí pro peníze takto nastřádané vyhledávati uložení jen zcela bezpečného; používají pak vkladů k půjčkám na nemovitosti, k půjčkám obcím a okresům, k zálohám na cenné papíry, k eskomptu směnek a k nákupu cenných papírů se sirotčí jistotou. Provozování dlouhodobého úvěru není na závalu, neboť úsporné vklady, byť mohou býti žádány bez výpovědi, nebývají záhy vybírány; přes to však si z opatrnosti spořitelny při zápůjčkách hypotečních vyhrazují právo k výpovědi. Některé spořitelny si opatřují prostředky k hypotečnímu úvěru emisí vlastních zástavních listů, tak i Městská spořitelna pražská. Celkem platí spořitelny ze vkladů nižší úrok než banky, majíce při malých vkladech větší režii; ze svých zisků věnují část účelům dobročinným, zejména místním. Správu řídí správní výbor, který ze svého středu volí ředitelstvo; u obecních a okresních spořitelen vykonává vrchní dozor obecní neb okresní zastupitelstvo, jemuž se také každoročně předkládá účetní rozvaha ke schválení. Vedle toho vykonává nade všemi spořitelkami dozor stát zeměpanskými komisaři; také výroční rozvaha musí býti předkládána zemské vládě.

Právě jako naše zemské banky ani spořitelny nejsou vypočteny na zisk; předním jejich úkolem jest, aby poskytovaly *příležitost drobným třídám k bezpečnému a příhodnému ukládání úspor* a tak povzbuzovaly jejich chuť k šetrnosti a spoření a podporovaly jejich hospodářské zesílení. Důvěra v bezpečnost vkladů spořitelen má ovšem za následek, že se k nim obracejí i kruhy zámožné nejen se svými úsporami, nýbrž i s běžnými příjmy a často i s celým svým jměním. Při obecních spořitelnách bývá často nebezpečné zasahování obcí v jejich působnost tím, že je nutí, aby co nejštědřeji přispívaly na úhradu schodků obecního hospodářství.

Aby spořitelna vyhověla svému poslání, musí býti její styky s obecními co nejužší; to jest možno buď při podniku místním anebo při podniku pobočnými závody co nejvíce rozvětveném. Proto se také výborně osvědčila nejprve v Anglii provedená myšlenka použití za sběrný poštovní úřadů. Vkladatelům jest umožněno ukládati u *poštovní spořitelny* pohodlně své úspory: zasahuje do všech měst, ale i do celé řady vesnic, úřední hodiny bývají delší než u ostatních úvěrních ústavů a je možno vklady na jiném místě vybrati nebo v ukládání pokračovati. Naše poštovní spořitelna přijímá vklady od 1 - 2 000 K a zúročí je 3 % pouze za celé půlměsíce; vkladů používá ke koupi státních cenných papírů.

Záložny mají vyhověti potřebě osobního úvěru v kruzích méně zámožných; sdružují se v nich hlavně malorolníci a maloživnostníci, aby si na základě solidárního ručení opatřili úvěr, kterého by jako jednotlivci nedosáhli. V Německu vznikly téměř současně (r. 1849 a r. 1850) dva typy záložny; zakladatelem prvního byl Raiffeisen, druhého pak Schulze-Delitzsch. Obojí typy mají značnou podobu: obojí záložny jsou svépomocná sdružení se solidárním ručením členů a cílem jejich jest opatrovati úvěr, zároveň však i sbírat vklady. Při tom se Raiffeisenky nechtějí obmezovati na pouhé hospodářské účely, nýbrž kladou váhu i na mravní výchovu členstva; z toho pak plynou zásadní rozdíly v jejich organizaci, jež ovšem byly z valné části časem setřeny, kdyžtě byl pro obojí záložny jak u nás zákonem z r. 1873 tak v Německu zákonem z r. 1889 vytvořen jednotný právní podklad.

Občanské záložny. Tento název se u nás ustálil pro záložny typu Schulze-Delitzschova. První v Rakousku byla založena r. 1857 a v Čechách hned následujícího roku 1858 ve Vlašimi; propagátorem jejich u nás byl Fr. Šimáček. Nejstarší byly zakládány na základě spolkového zákona z r. 1852, ale po vydání zákona z r. 1873 přeměnily se ve společenstva. Občanské záložny přijímají vklady na vkladní knížky a vkladní listy od členů i nečlenů; poskytují krátkodobý úvěr zpravidla jen členům, a to buď směnečný nebo zajištěný cennými papíry či jinými zástavami. Některé záložny zřídily si k tomu účelu vlastní zastavárny nebo i skladiště. Vedle toho provozují některé i obchody směnárenské a komisionářské. Zisk se rozdílí mezi členy a ručení může býti buď obmezené nebo neobmezené; v prvním případě ručí členové nejméně dvojnásobnou výší upsaných podílů (nestanoví-li stanovy vyšší míry ručení), v druhém případě veškerým svým jměním. Při tom mohou míti jednotliví členové i několik podílů. Poněvadž bývají občanské záložny zřizovány ve městech, jsou jejich členy hlavně drobní živnostníci a obchodníci.

Raiffeisenky se u nás rozšířily teprve značně později než záložny typu Schulze-Delitzschova. Zakládání prvních záložny na stejných zásadách jest spojeno se jménem MUDr. F. C. Kampelíka; odtud i jejich jméno „Kampeličky“. Teprve však po vydání zákona o poplatkových úlevách pro záložny typu Raiffeisenova z r. 1889 došlo u nás k jejich rychlému rozšíření. Také Raiffeisenky přijímají úsporné vklady od členů i nečlenů, ale úvěr - zpravidla rovněž krátkodobý - poskytují výhradně členům, a to s jiným zřetelem než záložny občanské. Především dbají vždy osobní úvěruhodnosti dlužníkovy a také účelu, zápůjčky a představenstvo má právo zjistiti, zda bylo půjčka k naznačenému účelu skutečně použito; zápůjčky směnečné jsou vůbec vyloučeny, úvěr hypoteční povolují zejména na meliorace, třeba i na delší dobu, ale vždy vypověditelný. Úroková míra ze zápůjček nesmí přesahovati úrok ze vkladů úsporných o více než 1 1/2 % Rozdělování zisku jest zásadně vyloučeno, podíly zúročí se jako úsporné vklady a z přebytků se tvoří rezervní fondy a částky se věnují účelům obecně prospěšným. Správu vedou volení členové

zdarma, jen účetní nebo pokladník, jenž koná svou funkci jako vedlejší zaměstnání, bývá placen. Podíly členů bývají malé, obvykle 10 - 20 K, nejvýše smějí dosahovati 50 K. Ručení členů je vždy neobmezené, je tedy nutno, aby členové navzájem dobře znali své osobní i majetkové poměry; proto obmezují Raiffeisenky svou působnost jen na malý místní obvod, na př. jedné větší obce nebo několika obcí sousedních či obce farní, přijímajíce členy jen z něho. Některé se neobmezují jen na zprostředkování úvěru, nýbrž obstarávají též na př. svým členům levný nákup surovin a pod. Raiffeisenovy záložny mají usnadnit úvěr drobným zemědělcům; sídlem jejich jsou tedy obce venkovské a členy většinou rolníci. Záložny obou typů *sdrůžují se ve svazy*, jež také zpravidla jednou za dva roky provádějí i svými revisory povinnou revisi, předepsanou zákonem z r. 1903.

Okresní hospodářské záložny. V polovici XVIII. stol. vznikly u nás kontribuční sýpky obilní, do nichž poddaní ukládali zásoby obilí na setbu pro léta neúrodná. Zprvu byly tyto sýpky zařízením dobrovolným a teprve patentem císaře Josefa II. z r. 1788 staly se nucenými. Zásoby takto shromážděné půjčovány za nedostatku jednotlivým rolníkům, kteří je museli vrátiti s „náměrkem“ místo úroku. Změnou hospodářských poměrů, zejména zdokonalením dopravních prostředků, pozbyly tyto sýpky svého prvotního významu i byly r. 1863 zrušeny a z peněz získaných prodejem obilí a sýpek zřízeny záložny. R. 1882 provedeno pak sloučení kontribučních záložen v obvodu jednoho okresu v jedinou okresní záložnu s právem přijímati vklady. Záložny tyto udílejí úvěr především účastníkům, po případě i jiným zemědělcům, obcím a okresům, jakož i korporacím se sídlem v jejich obvodu. Podíly náležejí držitelům statků, jež kdysi do sýpek dodávaly obilí. Správu vedou pod dozorem zemského výboru orgány volené od podílníků.

Zastavárny poskytují nejchudším vrstvám společenským spotřební úvěr, krytý zástavou věci movité; byly zakládány papeži v Itálii již v XVI. stol. Poněvadž jest obava, aby nebyla chudina lichvářsky vykořisťována, jest u nás provozování zastaváren vázáno koncesí zemského politického úřadu a majitelé jejich musí složit kauci. Vedle toho podléhají zastavárny stálému státnímu dozoru a ministerskými nařízeními jest upraveno jejich obchodování i úprava jejich obchodních knih. Jsou provozovány jak veřejnými korporacemi (státem a obcemi), tak i spolky a jednotlivci. Konkurojí-li o koncesi jednotlivci s obcemi nebo spolky, má býti pravidelně dána přednost obcím a spolkům.